

Paweł B. Gąsiorowski (rec.)

„Bydgoszcz Centrum Sokolstwa Polskiego 1886-2007”

Andrzej Bogucki

Historia sokolstwa na świecie i ziemiach polskich posiada półtorawiekową tradycję ściśle związaną z dziejami różnych krajów. Bardzo bogata jest literatura przedmiotu, od publikacji pamiątkowych, opracowań regionalnych po opisy dziejów poszczególnych krajów, gdzie rozwijał się i trwa nadal ruch sokoli, zasłużona masowa organizacja łącząca kształtowanie ideowe z wychowaniem fizycznym i sportem¹. W 2012 r. „Sokół” w Czechach uczcił 150. rocznicę XV Wszechsokolskim Zlotem w Pradze.

Dorobek historiograficzny „Sokola” wzbogaciła w 2013 r. kolejna książka bydgoskiego historyka Andrzeja Boguckiego zatytułowana „Bydgoszcz Centrum Sokolstwa Polskiego 1886-2007”. Autor jest znanym od wielu lat nie tylko w Polsce, ale też w Czechach i w USA, badaczem dziejów ruchu sokolego. Liczne jego prace zostały zamieszczone na łamach publikacji zwartych oraz w różnych czasopismach naukowych, w tym w „Kronice Bydgoskiej”. Andrzej Bogucki jest nie tylko badaczem dziejów sokolstwa, ale i aktywnym działaczem różnych

¹ Zob. bliżej: *Księga Pamiątkowa ku uczczeniu dwudziestej piątej rocznicy założenia Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” we Lwowie*, Lwów 1892; A. Ryfowa, *Działalność Sokola polskiego w zaborze pruskim i wśród wychodźstwa w Niemczech (1884-1914)*, Warszawa-Poznań 1976; D. Blecking, *Die Geschichte der Nationalpolnischen Turnorganisation „Sokół” im Deutschen Reich 1884-1939*, Münster 1987; Recenzja, A. Bogucki, *Zapiski Historyczne*, t. 58, z. 1, Toruń 1993, s. 168-170. *125 lat Sokolstwa Polskiego 1867-1992*, Warszawa-Inowrocław 1992; *Pokłosie Pamiątkowe 125-lecia Sokolstwa Polskiego*, Wydanie specjalne 1992; *Z kart historii polskiego „Sokola”*, materiały posesyjne z I Zlotu Odrodzonego Sokolstwa Polskiego (Kraków, 28.08-3.09.1994 r.), red. A. Łopata, Kraków 1995; *Z dziejów Towarzystw Gimnastycznych „Sokół”*, praca zbiorowa pod red. Z. Pawluczuka, Gdańsk 1996; *130 lat Sokolstwa Polskiego*, Międzynarodowa Konferencja Naukowa Kraków-Lwów 21.06-30.06.1997, red. Andrzej Łopata, Kraków 1997; A. Bogucki, *130 lecie Sokolstwa Polskiego 1867-1997. Przyczynek do dziejów za lata 1939-1997*, Bydgoszcz 1998; *140 lat Sokolstwa Polskiego*, opr. Andrzej Bogucki, Bydgoszcz 2007.

struktur tej organizacji. Recenzowana książka jest podsumowaniem ostatnich kilkuletnich badań w zakresie popularyzacji wiedzy na temat osiągnięć kulturowo-twórczych „Sokoła”, jednej z najstarszych polskich organizacji. Sądzić można, że zamiarem autora książki było wskazanie przede wszystkim na trwanie tradycji sokolej w Bydgoszczy, regionie pomorsko-kujawskim i w Polsce².

W Bydgoszczy dwie organizacje, niemiecki ruch turnerski i polski gimnastyczny ruch sokoli, za cel obrały sobie rozwój w zakresie kultury i sztuki oraz sprawność fizyczną. Różniły się obliczem ideowo-wychowawczym, patriotycznym i stosunkiem do państwa niemieckiego, w którym przyszło im egzystować. W 1818 r. na bydgoskim Bocianowie założono pierwsze na ziemiach zaboru pruskiego boisko turnerskie³. Pierwsze na świecie Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” założono w 1862 r. w czeskiej Pradze, zaś pierwsza próba założenia „Sokoła” na ziemiach polskich pod zaborem pruskim została podjęta w 1862 r. w Poznaniu. Zakończyła się niepowodzeniem. Ze względu na napięcie tuż przed wybuchem powstania styczniowego w Królestwie Polskim w 1863 r., władze niemieckie nie pozwoliły na rejestrację organizacji. Wzorem czeskiego „Sokoła” pierwsze polskie gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” założono we Lwowie w 1867 r.⁴ Na ziemiach polskich, które znalazły się w granicach Rzeszy

² Zob. A. Bogucki, *Zarys historii Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w Bydgoszczy 1886-1939 (cz. I)*, „Kronika Bydgoska”, t. 10, Bydgoszcz 1990, s. 66-99; Tenże, (cz. II), tamże, t. 11, Bydgoszcz 1991, s. 123-160; Tenże, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” II Bydgoszcz-Fordon (1923-2003)*, „Kronika Bydgoska”, t. 26, Bydgoszcz 2005, s. 363-386; Tenże, *Sztandary Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” w zbiorach bydgoskiego Muzeum im. Leona Wyczółkowskiego*, „Kronika Bydgoska”, t. 9, Bydgoszcz 1988, s. 195-214; Tenże, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1893-1939*, Bydgoszcz 1997; Tenże, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu Gdańskim i Kujawach Zachodnich w dobie powstania wielkopolskiego i walki o niepodległość Polski w latach 1918-1920*, Bydgoszcz 1990; Tenże, *Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w latach 1989-1993*, Bydgoszcz 1993; Tenże, *Sokoli na Pomorzu Nadwiślańskim w latach 1939-1988*, Bydgoszcz 1996; Tenże, *Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w latach 1993-1997*, Bydgoszcz 1997; Tenże, *Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce 2002-2004*, Bydgoszcz 2004; Tenże, *Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce 1997-2002*, Bydgoszcz 2005; Tenże, *140 lat Sokolstwa Polskiego*, Bydgoszcz 2007.

³ A. Bogucki, *Ruch turnerski i Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” 1818-1914*, [w:] *Bydgoszcz miasto wielu kultur i narodowości*, pod red. Katarzyny Grysińskiej, Włodzimierza Jastrzębskiego, Alberta S. Kotowskiego, Bydgoszcz 2009, s. 300-315.

⁴ Geneza, istota i cele „Sokoła” na ziemiach polskich 1867-1914: *Geneza powstania ruchu sokolego na ziemiach polskich, Kształtowanie się ideologii sokolej i zdobywanie dla niej społeczeństwa latach 1867-1884, Sokoli prekursorami zorganizowanego sportu polskiego, Formy pracy narodowej w „Sokole” polskim, Geneza i kształtowanie się form organizacyjnych „Sokoła” na Kujawach Zachodnich i Pomorzu w latach 1884-1893, Rozwój sokolstwa na ziemiach polskich*, [w:] Andrzej Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Pomorzu 1893-1939*, Bydgoszcz 1997, s. 6-41.

Niemieckiej, pierwsze polskie gniazdo „Sokoła” założono w 1884 r. w Inowrocławiu, a kolejne w 1886 r. w Poznaniu i Bydgoszczy. Bydgoszcz może poszczycić się bogatą i długą tradycją sokolą. Istotą „Sokoła” bydgoskiego jest zatem jego wieloletnie trwanie zapoczątkowane jeszcze pod zaborem pruskim, kontynuowane w okresie II Rzeczypospolitej, podczas tragicznych doświadczeń lat 1939-1945 i później, gdy zakazano sokolom oficjalnej działalności. Szczególnie cenne okazały się więzi członków sokolstwa bydgoskiego. Kolejny okres to działalność „Sokoła” po 1989 r., która trwa dalej już ćwierć wieku, czyli dłużej niż w II Rzeczypospolitej.

Prezentowana książka pt. „Bydgoszcz Centrum Sokolstwa Polskiego 1886-2007” posiada walor historyczny. W latach 1989-2007 w Bydgoszczy znajdowała się główna centrala sokolstwa polskiego Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Biuro całego Związku znajdowało się w Bydgoszczy. Sokoli bydgoscy w latach 1989-1990 byli współzałożycielami ogólnopolskiego Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Z inicjatywy bydgoskich sokolów Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce w 1998 r. został członkiem Światowego Związku Sokolstwa z siedzibą w Pradze, zrzeszającego w świecie 300 tysięcy członków. Bydgoskie Centrum Sokolstwa Polskiego pełniło rolę głównej placówki gromadzącej dokumenty i podejmującej badania z zakresu historii i bieżącej działalności ruchu sokolego. Prezentowana publikacja Andrzeja Boguckiego jest próbą podsumowania działalności Centrum.

Autor wiele miejsca poświęcił historii „Sokoła” w Bydgoszczy. Zaprezentował także mniej znane losy „Sokoła” bydgoskiego w latach PRL, gdy sokoli działali niejawnie, organizując spotkania druhow i sportowców, wykłady z historii, odczyty poświęcone rocznicom sokolim i narodowym oraz religijnym. Niektórzy byli członkami opozycji demokratycznej. To w Bydgoszczy w latach 70. XX w. powstał sławny Klub Seniora Sportu, składający się w większości z sokolów, kierował nim przedwojenny członek zarządu bydgoskiego „Sokoła” dr Wacław Kocon. To w Bydgoszczy w 1981 r. miał się odbyć centralny Zjazd Sokolów z całej Polski w celu wznowienia działalności organizacyjnej, a sokoli bydgoscy zawiązali komitet reaktywowania TG „Sokół” przy NSZZ „Solidarność”. Komitet zaplanował i przygotował zorganizowanie w Bydgoszczy centrum sokolstwa polskiego. Zebranie sokolów z całej Polski zostało uniemożliwione przez wprowadzenie stanu wojennego⁵. Do 1988 r. sokoli zbierali się podczas różnych patriotycznych uroczystości w ramach Klubu Seniora Sportu. W rezultacie

⁵ A. Bogucki, *Zomowcy przeciwko Sokolom*, [w:] *Zdarzyło się 25 lat temu. Wspomnienia bydgoszczan ze stanu wojennego*. Dodatek do bydgoskiej „Gazety Wyborczej”, 13 grudnia 2006 r., s. 5-6.

w 1989 r. Bydgoszcz była jednym z pierwszych miast w Polsce, w którym wznowiło działalność zarejestrowane gniazdo sokole, niebawem było ich cztery. Sokoli bydgoscy włączyli się w organizację wznowienia działalności struktur ogólnopolskich „Sokoła” w Polsce. W 1993 r. zawiązano w Bydgoszczy Dzielnicę Pomorską (od 1999 r. Dzielnicę Kujawsko-Pomorską) Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Od 1990 r. w Bydgoszczy aktywnie działa Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego Bydgoszcz-Fordon. Bydgoscy sokoli zorganizowali wiele różnych imprez patriotyczno-wychowawczych, rekreacyjno-sportowych, kulturalno-edukacyjnych, krajoznawczo-turystycznych⁶. Rejestr działalności posiada obszerną publicystykę pomieszczoną w kwartalnikach: „Sokół” (1990-1995) i „Sokół Pomorski” (1993-2003). Pisma te były oficjalnymi organami ZTG „Sokół” w Polsce.

W Bydgoszczy w 1990 r. odbył się Zjazd Wyborecy Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. W Bydgoszczy-Fordonie w latach 1990-2007 mieściło się Biuro Związku Towarzystw Gimnastycznych, zaś w latach 1999-2007 Bydgoszcz była statutową siedzibą ZTG „Sokół” w Polsce. Z Bydgoszczy-Fordonu wychodziły koncepcje, wypracowane plany, programy, projekty i zamierzenia oraz ich cała organizacja i realizacja licznych przedsięwzięć sokolstwa w Polsce. Bydgoszczanie stanowili w tych latach główny trzon liderów ZTG „Sokół” w Polsce, pełnili m.in. funkcje prezesa, sekretarzy generalnych czy naczelników wyszkolenia sportowego⁷. Złoty Sokolstwa Polskiego w 2000 i 2006 r. odbyły się w Bydgoszczy.

Działalność publicystyczna i wydawnicza Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego w Bydgoszczy-Fordonie to jedno z ważnych długoletnich i ciągłych przedsięwzięć działalności „Sokoła”⁸. Z inicjatywy CINSP B-F opublikowano liczne książki i artykuły historyczne. W latach 1993-2003 wydawano kwartalnik „Sokół Pomorski” organ Związku Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce. Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego stworzyło

⁶ A. Bogucki, *Współpraca ZTG „Sokół” w Polsce z Sokolstwem Polonijnym*, [w:] *Ze studiów nad polskim dziedzictwem w świecie*, pod red. L. Nowaka i M. Szczerbińskiego, Gorzów Wlkp. 2002, s. 257-265; Tenże, *Działalność patriotyczno-obronna ZTG „Sokół” w Polsce (tradycja i współczesność)*, [w:] *Vademecum Przystosobienia Wojskowego (4)*, pod red. ppłk. dr. Mirosława Kalińskiego, Warszawa 2001, s. 10-15.

⁷ A. Bogucki, *Związek Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Trzeciej Rzeczypospolitej*, [w:] *Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku*, Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Mieczysławowi Wojciechowskiemu, zbiór studiów pod red. Zbigniewa Karpusa, Jarosława Kłaczkowa, Mariusza Wołosa, Toruń 2005, s. 1114-1120.

⁸ Zob. *Dzieje Fordonu i okolic praca zbiorowa*, pod red. Zdzisława Biegańskiego, Bydgoszcz 1997, ss. 275.

zbiór dokumentacji sokolstwa z lat 1862-2007, zgromadzono liczne historyczne książki i publikacje, w tym różne dokumenty sokole, oraz fotografie, filmy i inne nośniki informacji. Całość dokumentacji, przeszło 18 mb. akt, została przekazana do archiwów. Liczne dokumenty i archiwalia znajdują się w różnych archiwach państwowych i muzeach. Ponadto zachowało się tysiące fotografii z przeszłości sokolstwa, które znajdują się w zbiorach archiwalnych, muzealnych i prywatnych. Znaczna ich liczba została opublikowana w rozproszonych wydawnictwach i publikacjach tradycyjnych oraz cyfrowych.

Prezentowana czytelnikom i badaczom dziejów sokolstwa polskiego książka, jak zaznacza Andrzej Bogucki, przedstawia niepełną wiedzę o historii sokolstwa w latach 1862-2013. W książce opublikowano materiały oraz poruszono wybrane zagadnienia z dziejów sokolstwa po 1989 r., zwłaszcza z lat 2004-2007. Podstawą źródłową pracy były materiały wytworzone przez sokolstwo polskie i zgromadzone najpierw w Biurze ZTG „Sokół” w Polsce, a następnie przekazane do archiwów państwowych. Przy opisie działalności „Sokoła” w latach 2007-2013 autor posiadał niepełną informację, bowiem nie miał bezpośredniego dostępu do wszystkich źródeł ZTG „Sokół” w Polsce. W 2007 r. siedziba Związku została statutowo przeniesiona z Bydgoszczy do Warszawy. Dysponował jedynie wybranymi oficjalnymi dokumentami ZTG „Sokół”, które dotarły do Centrum Informacji Naukowej Sokolstwa Polskiego oraz do innych gniazd w Polsce.

Okres działalności „Sokoła” z lat 1989-2004 doczekał się już licznych innych publikacji Andrzeja Boguckiego. Autor książki pełnił funkcję jednego z głównych liderów Sokolstwa Polskiego, był wieloletnim działaczem w samym centrum głównych ogólnopolskich i światowych działań sokolstwa. Działalność i ideę sokolstwa poznał najpierw w rodzinnym domu, będąc czwartym z kolei potomkiem sokolów, a w latach 1976-2007 z autopsji, będąc działaczem i uczestnikiem ruchu sokolego. W publikacji zamieścił swoje spostrzeżenia i oceny, niejednokrotnie krytyczne. Książka Andrzeja Boguckiego „Bydgoszcz Centrum Sokolstwa Polskiego 1886-2007” nie jest ani monografią, ani syntezą historyczną. Jest zapisem kronikarskim i zbiorem studiów tematycznych poświęconych sokolstwu. Jej zaletą jest wartość źródłowa opracowania opartego w głównej mierze na raportach i protokołach, korespondencji, komunikatach i innych dokumentach, do których autor miał bezpośredni dostęp, pełniąc funkcję zarządzającego sokolstwem, jak i później mając wgląd do akt przekazanych do archiwów państwowych.

Konstrukcja pracy ma charakter wykładu problemowego, podzielonego na różne przemyślane sekwencje. Książka składa się ze wstępu, trzynastu rozdziałów, wykazu źródeł i opracowań, aneksu i tabel oraz wybranych 140 fotografii. Rozdziały I-III są poświęcone sokolstwu w Bydgoszczy, szczególnie sokolstwu

fordońskiemu, które było dominantą w skali kraju. Rozdziały IV-VII poświęcono Związkowi Towarzystw Gimnastycznych „Sokół” w Polsce, w działalności którego sokolstwo bydgoskie odgrywało bardzo ważną rolę. Rozdział VIII dotyczy Polskiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” na Litwie. To właśnie w Bydgoszczy-Fordonie zawiązał się w 1990 r. komitet organizacyjny, który doprowadził do wznowienia działalności polskiego sokolstwa na Litwie i wzajemnej współpracy⁹. Rozdział IX omawia organizację i przebieg zlotów sokolstwa w latach 2006-2012. Pominięto opis IX Zlotu Sokolstwa Bydgoszcz – 2000. Na ten temat został wydany drukiem obszerny pamiętnik. Rozdziały X-XII zamieszczają działalność sokolstwa jako organizacji demokratycznej, jej udział w życiu społecznym, przedstawiono opisy strojów sokolstwa, jak również poruszono ważną dla historyków i badaczy sprawę poszukiwań źródeł i publikacji do dziejów sokolstwa. W rozdziale XIII zamieszczono materiały biograficzne 62 zasłużonych sokolów i sokolic, a są wśród nich m.in. sokoli: św. Jan Paweł II, Prymas Józef Kardynał Glemp, Tadeusz Kościuszko – od 1898 r. patron Sokolstwa Polskiego, gen. Józef Haller, Prezydent Ryszard Kaczorowski i inni. Zamieszczone biografie są kontynuacją Sokolego Słownika Biograficznego i pełnią rolę zapisu pamięci o wybitnych działaczach ruchu sokolego. Na końcu książki umieszczono tabele, które zawierają bardzo dokładne dane statystyczne.

Książka w sposób przystępny i rzeczowy prezentuje dziedzictwo ruchu sokolego. Kolejna publikacja Andrzeja Boguckiego, od lat zafascynowanego przedmiotem swoich dociekań naukowych, przedstawia aktualny stan badań w omawianym zakresie. Autor jest badaczem znanym i cenionym. Zapewne niektóre z zagadnień wymagałyby rozwinięcia lub uzupełnień. Jest to zadanie dla przyszłych autorów syntezy dziejów sokolstwa. Prawdopodobnie ze względów pozamerytorycznych (oszczędność, nadmierna objętość) do złożenia tekstu użyto czcionki tak drobnej, że utrudnia normalną lekturę. Stanowi to jednak istotny mankament wydawnictwa. Niezależnie od dostrzeżonych niedoskonałości publikacja znajdzie czytelników wśród wielu bydgoszczan, którym bliskie są tradycje ruchu sokolego, niekiedy od kilku pokoleń.

⁹ A. Bogucki, *Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” na Litwie 1904-2008*, „Świat Inf-lant”, nr 6 (58) Rok 5, 2008, s. 9-13.